

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVANSKE JEZIKE IN KNJIŽEVNOSTI

**RAZMERJE MED FILOZOFSKO-REFLEKSIVNIM IN
ŠPORTNO-POTOPISNIM V
PLANINSKEM IN NEPLANINSKEM POTOPISU**

DIPLOMSKA NALOGA

Mentor: dr. Aleš Bjelčevič

Avtor: Kristina Pritekelj

Ljubljana, 2000

Na tem mestu se želim zahvaliti mentorju, dr. Alešu Bjelčeviču, in knjižničarkam knjižnice Oddelka za slovanske jezike in književnosti za njihovo potrpežljivost in spodbudo, ki so mi jo nudili ob pisanju diplomske naloge. Hvala tudi vsem ostalim, ki so kakorkoli sodelovali pri njenem oblikovanju in nastajanju. Nenazadnje hvala tudi mami, ki mi je stala ob strani v času celotnega študija in mislila name v času izpitov.

“Gorski svet je odkril znanstvenik, ne športnik. Hkrati pa je odkril novo, silno področje za športno udejstvovanje človeka, ki se je najožje povezalo s kulturno, idejno in socialno problematiko. Zato si je ta šport lastil toliko važno vsebino, da se je čutil bližje kulturi kakor fizikulturi. O nobenem drugem športu se ni napisalo toliko knjig, pri nobenem drugem športu se ljudje ne ukvarjajo z duhovnimi vprašanji v toliki meri.” (Orel, 1969, str. 225.)

KAZALO

0 UVOD	5
1 PRVI OBISKI V HIMALAJI.....	6
2 SLOVENCİ V HIMALAJI.....	7
3 GORNIŠKA PROZA	9
3.1 POTOPIS	20
3.2 ESEJ.....	25
3.3 RAZVOJNI ROMAN	26
4 PRAKTIČNI DEL: ANALIZA POTOPISOV	28
5 SKLEP	34
6 VIRI.....	36
7 LITERATURA	37

0 UVOD

Za pisanje diplomske naloge o potopisu sem se odločila zato, ker me je le-ta vedno privlačil in zanimal, od vseh pa so mi bili najbolj pri srcu tisti, ki so poleg zunanjega dogajanja prikazovali tudi avtorjev notranji svet. Obojega je v alpinističnih potopisih precej, zato je težišče diplomske naloge na tej vrsti potopisa.

V diplomski nalogi najprej na kratko orišem svetovno in domačo alpinistično himalajsko zgodovino. Nato predstavim celotno izvirno domače potopisje, katerega vsebina je popolnoma ali deloma posvečena našim himalajskim odpravam in alpinistom. Sledi razpravljanje o tem, ali je alpinistični potopis res potopis ali pa tovrstno pisanje tvori svoj lasten žanr, za katerega bi lahko rekli, da je zmes potopisa, esejistike in v določenih primerih pogojno rečeno razvojnega romana. Pogojno rečeno zato, ker o tej literaturi ne moremo govoriti kot o romanu, saj ne gre za fikcijo, ampak za popisovanje resničnih doživetij. Ustreza pa oznaka razvojni, saj avtor v določenih primerih popiše svoj lasten razvoj. Sledi prikaz razmerja med filozofsko-refleksivnim in športno-potopisnim v alpinističnem in nealpinističnem potopisu. Analizirala sem devet alpinističnih in tri nealpinistične potopise, ki sem jih izbrala po naslednjih kriterijih: V analizo sem vključila samo potopise, ki so bili v izvirniku pisani v slovenščini in ki so izšli v Sloveniji. Nato sem določila geografsko področje: pri alpinističnem potopisu sem se omejila na Himalajo, pri nealpinističnem pa na Indijo, Tibet in Nepal (približno isti krajevni okvir). Naslednja omejitev je bila določitev časovnega obdobja. Prvi alpinistični potopisi so začeli nastajati po letu 1960, ko je v Himalajo odšla prva jugoslovanska odprava. Zaradi istega časovnega okvira sem v analizo vključila le tiste nealpinistične potopise, ki so nastali po tem letu. Z alpinističnim potopisom se je v svoji diplomski nalogi ukvarjala že Milena Dobnik.¹ Ker se nisem želela ponavljati, sem se izognila tistim delom, ki so bili v njej že natančneje predstavljeni. V sklepu diplome pa sem navedla končne ugotovitve analize.

¹ Milena Dobnik: *Slovenska potopisna planinska literatura*: diplomska naloga. Ljubljana, maj 1995.

1 PRVI OBISKI V HIMALAJI

Stoletja je bila gorska divjina med Indijo in Tibetom bela lisa na zemljevidu, njeni edini prebivalci pa so bili razkropljeni nomadi in majhne naselbine budističnih lam, ki so prebivali v osamljenih samostanih pod svetimi snežniki. Visoki vrhovi so bili tisočletja zagrnjeni v tišino in osamljenost, neobiskani, neznani.

Prvi Evropejci, ki so prišli v Himalajo, so bili v 17. stoletju Portugalci. Sledili so jim kasnejši misijonarji in raziskovalci, sistematično pa so pričeli to deželo raziskovati šele Angleži v prvih letih prejšnjega stoletja, ko so spoznavali svet, ki so ga osvojili. Spočetka so bila njihova prizadevanja usmerjena predvsem v obljudene kraje na jugu Indije, toda sčasoma so postali pozorni na gorsko pregrado na severu. Okoli leta 1850 so poimenovali in prešteli že večino važnejših vrhov in izmerili njihovo višino že dokaj natančno, dve leti kasneje pa so odkrili tudi najvišjo goro sveta: Everest. Prve zapisane vzpone v Himalaji so napravili ob tem topografskem merjenju.

Po letu 1860 je bilo marsikaj razjasnjenega o življenskih razmerah v velikih višinah. Prvo izključno alpinistično odpravo so organizirali leta 1883, ko se je ekipa pod vodstvom W. Grahama povzpela na številne vrhove v Sikimu. Ta odprava je še osamljeno, pionirsko dejanje, toda že nekaj let kasneje so bile raziskave in vzponi v Himalaji v največjem razmahu. (Himalaja in človek, str. 36-37, 41.) "Središče svetovnega alpinističnega dogajanja se je v začetku našega stoletja iz evropskih Alp selilo v Himalajo." (Od Triglava do treh vrhov sveta, str. 50.) V petdesetih letih so bili osvojeni že vsi osemtisočaki, razen Siša Pangme, ki vsa leži v Tibetu, in so lahko nanjo prvi prišli Kitajci leta 1964. Prva je padla Anapurna leta 1950, nato pa do konca desetletja še vsi ostali osemtisočaki. (Škarja, str. 7.) Čas osvajanja osemtisočakov po najlažjih smereh se je iztekkel. Čeprav je vzpon nanje po smeri prvopristopnikov ali po kaki drugi, plezalno ne prezahtevni smeri, še zdaj veliko dejanje, ni nujno, da je tudi vrhunski dosežek. Zato je danes v svetovnem alpinizmu bolj kot kvantiteta pomembna kvaliteta: nove, vse težje smeri na visoke gore, preplezane na čim boljši način (npr. solo ali v navezi v alpskem slogu), v opuščanju uporabe umetnega kisika in višinskih nosačev, v čim težjih razmerah (npr. pozimi), na druge načine, ko se vzponu pridružijo še druge dejavnosti, ki so neločljivo povezane z gorništvom in s hrepenenjem po preseganju omejitev človeškega bivanja (npr. s smučanjem ali letenjem). (Tomazin, str. 5 in 28.)

2 SLOVENCİ V HIMALAJI

Leta 1950 je bila prvič izražena misel, naj v prihodnjih letih tudi Jugoslovani pošljejo v neraziskane dele Himalaje ali Andov skupino, sestavljeno iz najboljših jugoslovanskih gornikov. Želja se je alpinistom uresničila šele deset let kasneje, ko je po mnogih letih priprav v domačih in evropskih gorah, po številnih nespornih in razočaranjih odšla na pot skupina slovenskih alpinistov. Njihov cilj je bila druga ponovitev vzpona na Nandi Devi, ki je najvišji vrh Indije, vendar pa zanj niso dobili dovoljenja in zadovoljiti so se morali z nižjim Trisulom. (Noči in viharji, str. 5-27.) Na tej odpravi so osvojili Trisul II (6690 m) in nekotirani Trisul III (6270 m), za glavni vrh Trisula (7210 m) pa je bila smer takrat predolga. (Škarja, 1992, str. 8.)

Ko so naši alpinisti organizirali prve odprave v Himalajo, je bilo zlate dobe himalaizma že konec.² Nato je prvi dve odpravi trajala vajeniška doba, naslednje tri odprave pa so lovili zamujeno v primerjavi s svetovnim alpinizmom. Te odprave predstavljajo temelje našega alpinizma, na katerih so si alpinisti predvsem pridobivali izkušnje. Leta 1975 je bil osvojen Makalu, naš prvi pravi stik s svetovnim vrhom himalaizma, komaj petnajst let po naši prvi himalajski odpravi. (Škarja, str. 9.) Dosežen je bil nov zgodovinski mejnik: vrh je bil dosežen prek stene. (Od Triglava do treh vrhov sveta, str. 9.) Leta 1979 je bil osvojen Everest po Zahodnem grebenu, ki pomeni naš vrh v klasičnih odpravah. Do leta 1991 je eni sami tuji odpravi od petindvajsetih uspelo ponoviti smer, ki velja za najdaljšo in najtežjo smer na Everest. Leta 1981 sta bila dosežena še dva mejnika. Člani odprave so prišli do roba južne stene Lotseja, ki velja za najtežjo in najbolj ravzpito steno, zlasti po oceni Reinholda Messnerja,³ da je to "problem leta 2000". Vrha Lotseja člani odprave sicer niso dosegli, so pa prišli do pomembne ugotovitve, da velika klasična odprava v tej steni skoraj ne more uspeti, prepleza jo lahko le ena ali dve navezi in to na alpski način. Drugi mejnik pa je bila južna stena Daulagirija, kjer je šlo za vzpon ene same naveze na skoraj alpski način brez možnosti povratka nazaj. Leta 1985 je bila zopet organizirana večja odprava v Himalajo. Dosežen je bil prvi vzpon na Jalung Kang s severa. Pri sestopu je

² Primerjaj poglavje Prvi obiski v Himalaji.

³ Reinhold Messner je človek, ki je najbolj zaznamoval alpinizem in še posebej himalaizem tega stoletja. Poleg Edmunda Hillaryja (človeka, ki je skupaj s šerpo Tensingom prvi stopil na vrh Everesta) je tudi najbolj znan alpinist na svetu in prvi, ki je preplezal vseh 14 osematisočakov. (Grošelj, 2000, str. 68.)

umrl Borut Bergant, Tomo Česen pa je sam preživel noč na 8300 m in se nepoškodovan vrnil v bazo. Tako osemdeseta leta veljajo za dobo največjega razcveta našega alpinizma, in sicer tako po težavnosti preplezanih smeri kot po višini gorá in širini v geografskem smislu. (Škarja, str. 7-10 in 170.) Navkljub tem uspehom pa so v devetdesetih letih slovenski alpinisti stopili še en korak naprej in po mnenju Messnerja so v tem obdobju “prevzeli mesto vodilne svetovne himalajske velesile” (Grošelj, 2000, str. 67.), kar pa je verjetno tudi posledica naprednega razmišljanja mlajšega rodu, ki za razliko od starejših “cilj sodobnega vrhunskega alpinizma /ne vidi/ več v zbiranj/u/ osemtisočakov po najlažjih smereh, ampak /v/ reševanj/u/ vedno težjih problemov v stenah svetovnih gorstev v alpskem slogu, s solo vzponi, z zimskimi vzponi, z ekstremnimi smuškimi spusti itd.” (Raztresen, 1993, str. 195.) Med najpomembnejša alpinistična dejanja Slovencev v tem desetletju v Himalaji sodijo naslednji vzponi in smučanja z osemtisočakov:⁴ leta 1991 solo vzpon Slavka Svetičiča preko zahodne stene Anapurne I, istega leta vzpon Marka Prezlja in Andreja Štremflja na južno Kangčendzengo, za kar sta prejela zlati cepin,⁵ leta 1994 sta brata Davo in Andrej Karničar smučala z vrha Anapurne I in “bila v zgodovini osvajanja Himalaje prva človeka, ki sta v enem dnevu prismučala z vrha osemtisočaka v bazni tabor pod goro”, Anapurna I pa je bil zadnji osemtisočak, ki so ga Slovenci osvojili. (Raztresen, 1995, str. 289.) Istega leta sta se Marko Čar in Iztok Tomazin spustila z Gašerbruma I: prvi s smučarsko desko, drugi s smučmi. “Po razpoložljivih podatkih in po mnenju poznavalcev je to dejanje doslej najzahtevnejši spust z vrha kakšnega osemtisočaka na svetu.” (Z osemtisočaka na smučarski deski, str. 369.) Leta 1996 sta zopet dva Slovenca dobila zlati cepin, in sicer Vanja Furlan in Tomaž Humar za vzpon na Ama Dablam na alpski način po prvenstveni smeri (Raztresen, 1997, str. 4.), leto kasneje pa sta Janez Jeglič in Tomaž Humar preplezala dotlej nepreplezano zahodno steno Nuptseja. (Raztresen, 1997, str. 513.) Leta 1999 je Tomaž Humar opravil solo vzpon po novi smeri v južni steni Daulagirija, kar ga je uvrstilo na prvo mesto med vrhunskimi plezalci vsega sveta. (Grošelj, 2000, str. 66.) Zadnja razveseljiva vest iz Himalaje o naših alpinistih, ki je prišla oktobra leta 2000, pa je, da je Davo Karničar prvi, ki je smučal z najvišje točke sveta.

⁴ Dejanja sem izbrala na podlagi lastne presoje, ko sem natančno pregledala letnike Planinskega vestnika za to desetletje. Glavni kriterij je bil odmev naše in svetovne javnosti za opravljeno dejanje.

⁵ Zlati cepin je največja mednarodna nagrada za vrhunske dosežke leta v alpinizmu. Podeljevati so jo začeli leta 1991, prva, ki sta jo prejela, pa sta bila Marko Prezelj in Andrej Štremfelj. (Raztresen, 1997, str. 4)

3 GORNIŠKA PROZA

Skupaj z razvojem alpinizma se je razvijala tudi literatura o gorah in gornikih. Ta je po vsebini in načinih, kako obravnava subtilne odnose med človekom in goro, zelo vsestranska. Z njo tudi ni mogoče označevati le potopisnega žanra, saj gre pri številnih gorniških avtorjih za mnogo več kot le za leposlovje ali potopisje. Gorništvo kot gibanje in kulturni pojav obenem je v človeku, ki je okusil slast gora, prebudilo toliko notranjih pobud, čustev, doživljanj sebe, okolja in sočloveka v gorah, da lahko vsaj pri alpskih narodih – podobno bi lahko ponovili za morje pri sredozemskih narodih - to zvrst pisanja označimo kot samosvoj književni fenomen. Na pojav gorá se je človek vedno odzval s svojo notranjostjo. Poleg fotografiranja je pisanje najpogostejši odziv na njihov čar, človek pa je svoj odnos do gorá izražal tudi preko drugih dejavnosti (slikanja, filmanja, kiparjenja, skladanja ali drugih dejavnosti). Tako je umetnost doživljanja narave nadgradnja gorništvu kot fizični dejavnosti. Glede na vsebino je gorniška literatura prežeta s svojevrstno romantiko. Značilno za tovrstno pisanje je, da sta opis in doživljanje narave na prvem mestu, premagovanje fizičnih težav, izpoved čustev ter ostalo pa na drugem mestu. Gorniška izpoved uporablja besedne izraze, ki največkrat odražajo lepoto in veselje, kritik in polemik pa se gornik skoraj ne posložuje (čeprav jih zadnje čase najdemo pri Grošlju in Tomazinu /dodala K. P./). Značilno za slovensko gorniško literaturo je, da je pretežno potopisna, ker opisuje gore, vrhove in stene, kot tudi doživljajsko izpovedna, ker se ukvarja s človekovo prisotnostjo v gorah. (Strojin, str. 147-149.) Sama bi k temu dodala le to, da jo zlasti na policah v knjižnicah uvrščajo tudi k spominski ali avtobiografski literaturi, najdemo pa jo lahko tudi pri geografiji in pri leposlovju. Pri tem sploh ni nujno, da bodo iste knjige v različnih knjižnicah stale pod isto oznako. Kot je bilo že omenjeno, lahko tvori ta literatura nek samosvoj književni fenomen, ki je soroden esejistiki, saj avtor v besedilo vpleta svoje razmišljanje, mnenje, asociacije ... Knjige o slovenskih himalajskih odpravah imajo tudi dokumentaren pomen, saj so poleg diapozitivov in filmov, ki so največkrat v zasebni lasti, in seveda še živečih udeležencev, edini pričevalci o tedanjem času. Najpogostejši slog pisanja oziroma besedovalni/besedilni tip je opisovanje, ubeseditveno stališče pa je ponavadi subjektivno. Pogosto se zgodi, da v alpinistični literaturi dramaturški vrh sovpadе z osvojitijo vrha gore. (Krišelj, str. 333.) Grošelj primerja gorniške pisce s slikarji. Pravi, da so naivci, saj malokdo med njimi študira svoj

način izražanja. Pri njih gre predvsem za opise lastnih doživetij v hribih, za razmišljanja, ki se ob tem porajajo, za predstavitev svojih pogledov na svet in lastne filozofije. Med njimi na prvo mesto postavlja Nejca Zaplotnika in njegovo pisanje. (Grošelj, 1987, str. 7.)

Kaj je gorniška proza, ni določeno z nobenimi merili. Pravzaprav se upošteva kot glavno merilo, ki daje zapisu gorniško vsebino, osebno doživetje v povezavi z goro. Tako ni dovolj, da kakšno besedilo gore le omenja, pomembno je, da se tekst povezuje z dogodkom v gorah.

V svoji diplomi bom predstavila tisti del gorniške literature, ki bi jo lahko poimenovali tudi odpravarska literatura. Te je mnogo več, kot pa je alpinističnih del iz domačih sten. Teh je v primerjavi z domačo izvirno himalajsko literaturo, ki pri nas prevladuje daleč pred tisto iz drugih tujih gorstev, razmeroma malo. (Strojin, str. 215.) Čeprav avtorji v njej opisujejo predvsem svojo fizično dejavnost v gorah, se na doživetja v njih odzivajo tudi s svojo notranjostjo, svoja občutja pa so pripravljeni deliti z bralci. Ravno zato, ker je gorniška literatura o Himalaji tako množična, sem se odločila, da jo predstavim v svoji diplomi.

Sledi seznam odprav, o katerih so bile kasneje napisane knjige. Te lahko razdelimo v več skupin. Da se določena snov ne bi podvajala, sem v tem seznamu izpustila vsebino tistih knjig, katere sem kasneje podrobneje predstavila.

1. V prvo skupino sodijo knjige, ki obravnavajo samo eno odpravo:

TRISUL 1960

- Marjan Keršič – Belač, Ante Mahkota in Ciril Debeljak – Cic: *Noči in viharji*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.

NEPAL 1962

- Zoran Jerin: *Vzhodno od Katmanduja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965. Zoran Jerin in Aleš Kunaver sta se odpravila v Nepal, da bi posnela film o življenju Šerp, hkrati pa sta si ogledovala pristope, ki bi utegnili pomagati naslednji himalajski odpravi. Bralec veliko izve o deželi, ljudeh, kulturi, religiji ...

MAKALU 1972

- *Makalu*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.

KANGBAČEN 1974

- *Kangbačen*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976. Podoben stil pisanja kot prejšna knjiga, dva avtorja sta celo ista. Prevladuje poročevalski stil pisanja, vendar tu ni objavljenih pisem, dopisov itd. Podatki o moštvu, tehničnem poteku odprave, zdravju, prehrani, opremi ipd. rečeh so predstavljeni v prilogi.

MAKALU 1975

- Danilo Cedilnik – Den: *Congma je hodil spredaj*. Maribor: Obzorja, 1979. Trenutki, skice samote, tihožitje, refleksija; leposlovje na podlagi resničnih in ne izmišljenih dogodkov, vendar pa bralec ne izve nič konkretnega o gori, pokrajini, ljudeh, torej ne gre za potopis – nanizani so le avtorjevi vtisi; opisanih doživetij bralec ne more krajevno in časovno opredeliti, razen če jih ne pozna že od prej.

EVEREST 1979

- Marjan Rztresen: *Kruta gora: jugoslovanski vzpon na Mount Everest*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979. Zelo realistično prikazovanje dogajanja, npr. odnosov med alpinisti (njihovih pogovorov, obnašanja ...). Razmišljanja je malo, prevladujeta poročilo oziroma opis doživetij. Avtor ni alpinist, bil je novinar revije Teleks. Tako sam ni bil na gori. Opisoval je le občutke in izpovedi drugih, zato je lahko tudi natančno opisal zunanje dogajanje.
- Marijan Krišelj: *YU3DRL - 9NIYU - Mount Everest – Sagarmatha*. Maribor: Obzorja, 1979. Poročilo in pogovori radioamaterjev o vzpostavljanju zveze med bazo in Slovenijo.
- *Everest* (Tone Škarja in drugi). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1981. Prva polovica knjige je pripoved Toneta Škarje, vodje odprave na Everest, v drugem delu pa prevladujejo pripovedi drugih alpinistov. Škarjeva pripoved spominja na knjigi Makalu in Kangbačen (veliko pozornosti je posvečeno delu na gori, gibanju navez, oskrbi s hrano, gorivom in opremo), pripovedi ostalih alpinistov pa so prežete z njihovimi lastnimi doživetji, občutki, razmišljaji, vtisi; dogajanje na gori prikažejo bolj subjektivno. V

dodatku so objavljeni podatki o moštvu, logistiki odprave, kronologija odprav na Everest ipd.

JALUNG KANG 1985

- Tone Škarja: *Jalung Kang*. Ljubljana: Borec, 1987.
- Braco Zavrnik: *Pet zakladnic velikega snega*. Maribor: Obzorje, 1987. Avtor je bil novinar odprave. Knjiga je oblikovana drugače, kot so oblikovane podobne knjige. Na začetku vsakega poglavja so napovedni stavki, ki povedo, o čem bo poglavje govorilo, vendar jih pogosto razumeš šele po prebranem poglavju. Zgodba malo govori o dogajanju na gori, veliko pa je "faktičnih, novinarskih podatkov, razsutih po besedilu (opisi krajev, ljudi, članov odprave)". (Forstnerič, ovitek knjige.) Avtor veliko pozornost posveča tudi mitologiji in religiji domačinov.

KARAKORUM 1986 (osvojena sta bila dva vrhova: BROAD PEAK in GAŠERBRUM II)

- Viki Grošelj: *V prostranstvih črnega granita. Karakorum: Broad Peak 8047 m, Gasherbrum II 8035 m*. Ljubljana: samozaložba, 1987. Knjiga je pisana v obliki dnevnika. Na začetku vsakega poglavja so nanizane misli, ki na zabaven in iskriv način predstavijo vsebino poglavja. Samo dogajanje na odpravi je opisano zelo podrobno, prepleta pa se s komentarji in kritiko razmer v našem alpinizmu.
- Dušan Jelinčič: *Zvezdnate noči*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1990. V knjigi so nanizani samo tisti utrinki, ki so se avtorja najgloblje dotaknili. V njej je veliko razmišljanja, veliko je iskanja smisla in spraševanja, zakaj človek hodi v hribe, bolj malo pa se posveča poti in dogajanju ob njej. Knjiga je pisana zelo odkritosrčno, občutje avtorja pa je pesimistično, kar se mi zdi novost v tej vrsti literature.

ČO OJU 1988

- Iztok Tomazin: *Čo Oju: Turkizna boginja*. Ljubljana: Prešernova družba, 1993. Natančen popis priprav na odpravo in dogajanje na gori, prepleten z občutji, vtisi pa tudi avtorjevo kritiko razmer v našem alpinizmu.

LOTSE 1990

- Tomaž Ravnihar: *Katedrala Lotse: izpoljena želja: kako je nastajal film o odpravi Toma Česna v južno steno Lotseja 1990. leta*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1993. Na začetku knjige so predstavljeni avtorjevi gorniški in filmski začetki v gorah ter želja, da bi posnel film o slovenski odpravi v Himalajo. Posnel je film o mini odpravi Toma Česna na Lotse, kasneje pa v knjigi opisal celoten potek snemanja: od prvega srečanja s Česnom, na katerem sta se pogovarjala o tem, kaj naj bi film prikazoval, do samega snemanja pod Lotsejem. Ob branju bralec mnogo izve o snemanju: na kaj vse mora biti snemalec pozoren, kaj lahko posname in česa ne ipd. Zgodba pripovedi je analitična. Najprej je predstavljen rezulatat plezanja, nato pa sledi pripoved o pripravi na odpravo, opis Nepala in dogajanja v baznem taboru, na koncu pa avtor predstavi še odziv na film.

EVEREST 1990: ALPE ADRIA SAGARMATHA EXPEDITION

- Dušan Jelinčič: *Biseri pod snegom*. Maribor: Obzorja, 1992.

ŠIŠA PANGMA 1993

- Iztok Tomazin: *Pustolovščina v Tibetu: smučanje z osematisočaka*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.

K2 1993

- Viki Grošelj: *K2: grenko zmagovalje*. Ljubljana: Co Libri, 1995.

ANAPURNA 1995

- Viki Grošelj: *Anapurna: zadnji slovenski osematisočak*. Maribor: Obzorja, 1996. "Avtor je spremljal vsak korak odprave in si sproti zapisoval vse prijetne in dramatične trenutke od odhoda iz domovine do vrnitve v Katmandu." (Vogelnik, ovitek knjige.) V knjigi podaja tudi različno dolge povzetke naših prejšnjih odprav na Anapurno, opisuje pa tudi tuje odprave, ki so z našo prihajale v stik. Tone Škarja je prispeval poročilo o poteku te odprave, Franci Savenc pa je pripravil natančen popis vseh odprav na Anapurno od prvopristopnikov do leta 1995.

AMA DABLAM 1996

- Zvonko Požgaj: *Ama Dablam: odsanjane sanje*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, Planinska založba, 1998.
2. V drugo skupino sodijo knjige, ki obravnavajo več odprav. Po svojih značilnostih se zelo razlikujejo med seboj:
- Zoran Jerin: *Himalaja, rad te imam*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.
 - *Na vrh sveta: jugoslovanske odprave od Trisula do Everesta*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979. Knjiga je skupinsko delo večih avtorjev, vsak pa predstavi eno odpravo. V uvodu je predstavljenih osem naših odprav, ki so se do leta 1979 odpravile v Himalajo, v knjigi pa je podrobneje opisan potek petih odprav. Slog pisanja posameznih prispevkov se zelo razlikuje med seboj, vsem pa je skupno, da je na njihovem začetku natančna kronologija od prvih srečanj z goro do kasnejših osvajanj.
 - Viki Grošelj: *Do prvih zvezd*. Maribor: Obzorja, 1987. To je prva knjiga Vikija Grošlja. Svoja doživetja v gorah in ob njih (vtisi s predavanj, občutja ob smrti, gorske reševalne akcije ...) si je sproti zapisoval, za svoj prvenec pa je izbral tista, ki so se najbolj dotaknila njegovega srca.
 - Jani Kokalj: *Trenutki*. Ljubljana: samozaložba, 1990. Bralca skozi knjigo ne popelje zgodba, ampak je v njej zbran niz dogodkov, spomin na trenutke, kot jih je poimenoval avtor, ki so se ga najbolj dotaknili. Dogodili so se v Pakistanu, Nepal in doma. Avtor jih naniza, ne da bi se držal pravega kronološkega vrstnega reda, opiše pa jih zelo doživeto, iskri in globoko.
 - Viki Grošelj: *Štirikrat osem tisoč*. Ljubljana: Prešernova družba, 1991. Knjiga opisuje tri odprave in štiri osvojene vrhove, ki jih je Viki Grošelj preplezal v enem letu. O dogodkih poroča v obliki dnevnika, hkrati pa jih tudi analizira in vedno znova išče smisel svojega početja.

- *Na vrhovih sveta: od prvih pristopov do najvišjih sten*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992. V knjigi so zajeta vsa gorstva na našem planetu, kjer so plezali naši alpinisti; pravzaprav so v njej zbrani njihovi najboljši dosežki do tedaj. Poglavlja so poimenovana po območjih (eno izmed njih je *Nepal in Kitajska*), podpoglavja pa so zapisi s posameznih odprav (potopisi), ki so jih prispevali različni udeleženci. Vsako podpoglavje je plod drugega avtorja, razen uvodnih predstavitev gorstev posameznega območja, ki jih je prispeval Franci Savenc.

 - *Od Triglava do treh vrhov sveta* (uredila Dušica Kunaver). Radovljica: Didakta, 1994. Knjiga ima dokumentaren in zgodovinski značaj, nastala pa je ob stoletnici Slovenskega planinskega društva. Je predvsem poročilo (dopolnjeno s potopisnimi prispevki udeležencev) o prvopristopnikih na Triglav in v njegovo steno, o prvi odpravi v Himalajo in o treh himalajskih odpravah, preko katerih so naši alpinisti stopili v svetovno alpinistično areno. To so odprave na Makalu leta 1975, Everest leta 1979 in Lotse leta 1981. Osnova za knjigo je bil izbor iz gradiva, ki ga je Aleš Kunaver zbiral dvajset let. V knjigi se prepletajo pogledi in izjave udeležencev, ki z različnih zornih kotov osvetlijo isto odpravo, prikazan pa je tudi korak naprej, ki so ga alpinistične odprave naredile v znanosti in umetnosti.

 - Jani Kokalj: *Šerpe umirajo počasi*. Kranjska Gora: samozaložba, 1996. Avtor vsako poglavje začne s šerpovsko basnijo. Nato sledi kratka predstavitev enega dela njihovega življenja ter njihovih šeg in običajev. Tako je opisana njihova preselitev iz Tibeta, poročni in verski običaji, njihovi bogovi, prehrabene navade, medicina, rojstvo, smrt in pogreb. Na koncu vsakega poglavja sledi potopis. Avtor v knjigi opiše več trekingov, saj je večkrat bil v Nepal, pripovedi pa se prepletajo in dopolnjujejo med seboj. Ugotovila sem lahko le to, da je bil eden od obiskov takrat, ko so s Tomom Česnom odšli v bazni tabor pod južno steno Lotseja.
3. V tretjo skupino sodijo knjige, ki obravnavajo celotno avtorjevo življenjsko zgodbo – običajno od njegovih prvih srečanj z gorami pa vse do globoke navezanosti na njih. Te knjige sodijo k avtobiografijam in spominom, Himalaja pa je le poglavje (ali nekaj poglavij) znotraj njih in običajno predstavlja vrh avtorjevih alpinističnih doživetij.

- Nejc Zaplotnik: *Pot*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981. *Pot* velja za klasiko naše planinske literature: "Njegova *Pot* je knjiga, ki nam je alpinistom šla tako do srca kakor nobena druga." (Grošelj, 1998, str. 79.) V njej Zaplotnik napiše svojo življensko zgodbo, ki pa jo dopolni z globokim razmišljanjem in čustvovanjem. Odprto in brez dlake na jeziku pove svoja doživetja: svetle in temne trenutke, svoja spoznanja in razočaranja. Dotakne se svoje mladosti, plezanja v domačih gorah in kasneje v Himalaji. Zmeraj na prvo mesto postavi prijateljstvo, kar zna predstaviti na topel in osebni način.

- Tomo Česen: *Sam*. Radovljica: Didakta, 1990. Česnovo plezalsko pot najbolj opredeljuje ena sestavina, ki veje tudi iz same knjige in ki jo je vključil tudi v njen naslov: to je individualizem. Tudi sam pravi, da so "m/orđa /njegova/ posebnost solo vzponi" (Str. 18.), Tone Škarja pa ga v svoji knjigi *Jalung Kang* večkrat omenja kot solista ali individualista. Česen v knjigi opiše svojo gorniško in plezalsko pot ter naniza prelomne trenutke v svoji karieri.

- Marjan Manfreda: *Ledeno sonce*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990. V knjigi so opisana avtorjeva hribovska doživetja od njegovih začetkov pa vse do Himalaje. Pri pisanju se ni zadovoljil le s prikazovanjem zunanjega in vznemirljivega dogajanja, ampak se je posvetil tudi razmišljujočim prvinam takega pisanja. Opiše pa tudi neštete muke in stiske, ki jih je doživljal pri posameznih vzponih.

- Milan Romih: *Takrat me počakaj, sonce*. Črešnjevec: samozaložba, 1992.

- Viki Grošelj: *Bela obzorja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992. Knjiga ne govori o avtorjevi osebni zgodovini o njegovih srečanjih z gorami in doživetjih v njih, kakor ostale knjige v tej skupini, ampak je njena osrednja tema smučanje: v njej opisuje svojo ljubezen in uživanje ob turnem smučanju v naših in tujih gorah: od prvih spustov na klančku za domačo hišo do poskusa smučanja v Himalaji na Kangčendzengi. Knjigo sem v seznam uvrstila zaradi zadnjega poglavja, v katerem Grošelj opisuje vzpon na Kangčendzengo. V poglavju avtor zelo malo opisuje smučanje (opisano je edino tisto, ki ga je začel na višini na pol poti do tabora ena), ostali del poglavja pa govori o

zgodovini osvajanj Kangčendzenge naših in tujih odprav, dostopu do baznega tabora in o razmerah na gori. Drugi razlog za vključitev v seznam pa je, da je smučanje neločljivo povezano z gorami in po Grošljevem mnenju, je turno in ekstremno smučanje najlepši del planinstva in alpinizma. (Str. 9.)

- Ivč Kotnik: *Dotik neba*. Maribor: Obzorja, 1994. Knjiga je avtorjev prvenec. V njej opiše svoja najgloblja doživetja iz domačih in tujih gor: severno steno Ojstrice, Paklenico, tri zadnje probleme Alp (severno steno Eigerja, Matterhorna in Grandes Jorasses). Bil je v Kavkazu, Andih, na Kilimandžaru in v Himalaji. Svoja doživetja podaja plastično in z občutkom. Ko je najbolj napeto, postanejo stavki kratki, odsekani, ko pa je vse hudo mimo, je začutiti val olajšanja, ki zaveje preko plezalcev.
- Davo Karničar: *Alpinizem, samoljubje, ljubezen*. Radovljica: Didakta, 1996. Starša sta mu zgodaj vcepila ljubezen do gora in smučanja, saj sta bila oskrbnika Češke kočice in srce domačega smučarskega kluba. V pripovedi spoznavamo trenutke, skozi katere je zorel, spoznaval, kaj ima rad in ob čem je srečen. Veliko prostora nameni svoji družini, za katero pa najde ob vseh svojih aktivnostih premalo časa. Opisano je smučanje v naših gorah, spust z Elbrusa, Eigerja, Matterhorna, Anapurne in neuspešen poizkus s K2, kjer mu je plaz odnesel pod snegom shranjene smuči.
- Stane Belak - Šrauf: *Veliki dnevi*. Ljubljana: Sidarta, 1997. Knjiga vsebuje izbor besedil iz Belakovega dnevnika, ki ga je opravil Bine Mlač. Izbrana so tista besedila, ki govorijo o najbolj zanimivih Belakovih doživetjih v naših in tujih gorah vse od začetka njegove gorniške poti (severna stena Triglava, Frdamane police, Chamonix, Hindukuš, Makalu, Everest, Dhaulagiri ...). V prvem poglavju je Marko Prezelj predstavil Belakovo osebnost, na koncu knjige pa je seznam Belakovih pomembnejših vzponov in odprav.

Pri iskanju razmerja med filozofsko-refleksivnim in športno-potopisnim v planinskem in neplaninskem potopisu sem sledila klasifikaciji na strani 19. Edini primeren način, da sem podatke lahko primerjala med seboj, je bilo štetje strani in računanje odstotkov posameznih prvin glede na celoto. Iskalne prvine so se določile po branju planinske

literature – potopisov, ko sem lahko lažje določila, o čem avtorji pišejo. Nato se je porodilo vprašanje, ali je delež filozofsko-refleksivnega v planinskem potopisu večji kot v neplaninskem potopisu oziroma ali je ta delež v obeh vrstah potopisa približno enak. Ker sem za planinski potopis izbrala geografsko področje Himalaje, sem za ustrezno primerjavo z neplaninskim potopisom izbrala področje Indije in Tibeta, saj so o njima napisani samostojni neplaninski potopisi (v primerjavi z Nepalom in Himalajo⁶).

Hipoteza je, da je delež filozofsko-refleksivnega večji v planinskem potopisu. Razlog za tako razmišljanje je dejstvo, da planinci oziroma alpinisti pri svojem početju tvegajo zelo veliko, pri tem pa se velikokrat srečajo s smrtjo. Posledica tega je velika bolečina, s katero se morajo soočiti (takrat se sprašujejo o smislu svojega početja, odgovornosti do svojih bližnjih, ki so jih pustili doma), hkrati pa se tudi zavedajo, da s svojim življenjem ne bi bili zadovoljni, če gore in alpinistika ne bi bila del njega. Po drugi strani pa lahko doživijo veliko veselje, kadar se jim zastavljeni cilji uresničijo. Vse to je razlog za razglabljanje in razmišljanje. To mnenje podpirajo tudi misli Tineta Orla v spremni besedi k drugi izdaji Avčinove knjige *Kjer tišina šepeta*, kjer povzema Samivela: "Alpinizem je najpopolnejši izmed vseh športov z izredno bogato in obsežno psihološko vsebino. Tako tvegan šport se etično in socialno more opravičiti samo, če res oblikuje in bogati človeško osebnost." (Str. 411.) Nato nadaljuje: "Alpinizem je bil vse do renesanse, od Petrarce, Danteja, Leonarda de Vinci in Dürerja preko razsvetljenstva povezan z duhovno rastjo človeštva in predstavlja zdaj tudi kot šport sredstvo za rast človeške duhovne ravni." (Str. 411.)

⁶ Tu mislim na knjige, ki bi bile v celoti posvečene Nepal ali Himalaji. Delno te štiri dežele v svoj potopis vključijo različni avtorji: Evald Flisar: *Tisoč in ena pot*, *Popotnik v kraljestvu senc* ter *Čarovnikov vajenec*, Tomo Križnar: *O iskanju ljubezni ali z biciklom okoli sveta* in *Šambala: z biciklom v Tibet*, Avgustin Lah: *Eno samo upanje*, Zvone Šeruga: *Poti v neznano* in *Drugačne zvezde*, Jože Ciuha: *Okameneli smehljaj*, Miran Ogrin: *Po stopinjah Aleksandra Velikega* in Bogomil Ferfila: tretja knjiga knjižne zbirke *Svet na dlani*. Pri iskanju sem si pomagala s knjigo Andrijana Laha *Vse strani sveta: slovensko potopisje od Knobleharja do naših dni*, dodala pa sem tudi svoje najdbe, ki sem jih dobila pri brskanju po policah v knjižnici in po vzajemni bazi COBIB. Pri iskanju mi je pomagal tudi knjižničar iz Mestne knjižnice, pregledala pa sem tudi slovensko bibliografijo za monografije od leta 1960 do danes.

V potopisih sem iskala štiri prvine, in sicer:

1. Kaj avtor razmišlja, čuti; poudarek je na tem, kaj doživlja v svoji notranjosti:

- razmišljanja;
- sanjarjenja;
- refleksija (opis trenutkov, ki se ga še posebno dotaknejo in popeljejo v posebna občutja ali stanja – sem sodijo tudi umirjeni in čudovito lepi trenutki v naravi), meditacije, poezija;
- komentar, kritika, izražanje lastnega mnenja;
- spomini (na prejšnje dogodke in odprave).

2. Kaj se dogaja okoli avtorja oziroma njegove aktivnosti:

- priprave na odpravo ali potovanje;
- dogajanje na gori/potovanju;
- pogovori;
- poročilo (kaj se dogaja z ostalimi člani odprave, pisma, novice o tujih sosednjih odpravah, ki istočasno plezajo nekje drugje v Himalaji ...).

3. Kaj je novo za bralca, česa se nauči iz potopisa:

- opis poti, dežele, geografskih značilnosti (ljudi, živali, rastlinja, mitologije, politike ipd.) in umetniških predmetov.

Avtor podatke črpa iz knjig, lastnega opazovanja in pogovora z ljudmi.

4. Zgodovina:

- zgodovina odprav;
- zgodovina dežele (osvajanja, odnosi z drugimi državami).

Pri branju potopisov in ko sem se odločala, v katero prvino bi uvrstila posamezno stran v knjigi, sem večkrat naletela na težave, saj so se velikokrat posamezne prvine na posamezni strani zelo prepletale med seboj. V takih primerih sem se odločila za tisto, ki je prevladovala, oziroma sem pol strani uvrstila h eni prvini, pol pa h drugi.

Pri branju planinske literature sem ugotovila, da se avtorji ukvarjajo zelo veliko sami s seboj, zato se zastavlja vprašanje, ali planinska literatura sodi v potopisje ali pa tvori svoj žanr. Na to misel so me napeljale tudi spremne besede h knjigam Evalda Flisarja, kjer njegove potopise označujejo kot razvojne romane, planinsko literaturo pa bi lahko uvrščali tudi h esejistiki, zato sem v nadaljevanju predstavila lastnosti potopisa, eseja in razvojnega romana. Najbolj podrobno sem se ustavila pri potopisu, saj je planinska literatura največkrat označena s to oznako. Poleg tega se v njej pojavljajo tudi prvine spominske in avtobiografske literature, samo na tem mestu pa navajam oznako komparativista Toma Virka, ki dela alpinistov označi za alpinistično-potopisne kronike.⁷ (Virk, str. 220.)

3.1 POTOPIS

Kmecl v *Mali literarni teoriji* potopis uvršča med daljše literarne didaktične vrste. V njem je količina praktičnih sporočil, ki ne merijo na bralčevo predstavno domišljijo, marveč širijo predvsem njegovo znanje, prevladujoča. Razdeli ga v dve skupini: a) praktični potopis (kot napotek potniku): sem sodi opis pokrajine, umetniških spomenikov, starin in itinerar, tj. popis cest in gostiln ob njih, danes bi mu rekli turistični vodič in kot opozarja Lah, jih sploh ne bi uvrščali med potopise; b) leposlovni potopis, v katerem praktični napotki niso toliko pomembni in je pomembnejše "nepraktično" literarno sporočilo, mimezis geografsko in časovno sicer določljivih ljudi, pokrajin, navad, dogajanj ipd.: potopisni roman, potopisna pesnitev, potopisni esej itd. Literarni potopis je rad poln reportažnih esejističnih predelov: pisec ne ostaja pri golem opisovanju poti, marveč uprizarja prizore med ljudmi, ki jih srečuje, sporoča njihove navade, zgodovino, vmes tudi pofilozofira in pomoralizira. Tu Kmecl dodaja, da domala vsak potopis premore vsaj rahel nadih pustolovščine in pri tem omenja tudi alpinistične potopise. (Kmecl, str. 298 in 299.)

Silva Trdina pravi, da potopis imenujemo poročilo o potovanju. Opisuje pokrajine in njihove prebivalce, podaja kulturno sliko kraja ter kaže tamkajšnje ljudske običaje in dogodke tako, da zbuja v bralcu občutek, kakor da sam potuje po opisanih deželah. Dober potopisec ne sme biti samo poučen, ampak vselej tudi zabaven in zanimiv. Ta oblika se je

⁷ Kronika: obširnejši zapis pomembnejših dogodkov po zaporedju dogajanja. (SSKJ.)

večkrat priljubila umetnikom in tako govorimo tudi o leposlovnih potopisih ali potopisnih romanih. (Trdina, str. 283.)

Leksikon Cankarjeve založbe o potopisu pravi, da je to literarna zvrst, včasih tudi kot element znotraj drugih literarnih zvrsti (epa, romana), še pogosteje pa je to polliterarna zvrst, blizu znanstvenemu, reportažnemu ali dokumentarnemu spisju. (*Literatura*, str. 187.)

V slovenskem prostoru sta se s potopisom največ ukvarjala Andrijan Lah in Zmago Šmitek. Prvi je leta 1982 v Slovanski knjižnici pripravil razstavo Slovenski potopis, na kateri so bile razstavljene knjižne izdaje potopisov, leta 1999 pa je izdal knjigo *Vse strani sveta*, v kateri je predstavil slovensko potopisje od Knobleharja do današnjih dni, vendar je izpustil potopisje v časopisju in celoten sklop planinskega potopisja zaradi njune prevelike količine.

Lah opredeli potopis kot opis poti (kar pove že sama beseda), hkrati pa opozori na razliko med zemljepisnim vodnikom in potopisom, saj oba prinašata opis poti. Vodnik pot prikaže čimbolj objektivno (količinski, merski podatki), medtem ko jo potopis prikaže subjektivno. V njem je sicer lahko nekaj stvarnih podatkov, ni pa dobro, če jih je preveč. Tu gre pravzaprav za soočenje popotnika in poti. Avtor mora biti obenem popotnik in potopisec (pripovedi o potovanjih drugih oseb niso potopisi, ampak potopisne povesti, biografije, reportaže idr.). Imamo torej osebo (popotnika = pripovedovalca = potopisca) in pot. Bistveno za potopis je, da je pozornost osebe obrnjena na pot, navzven in ne navznoter. Če se popotnik ukvarja predvsem s sabo in je pot postranski element, dobimo le različne avtobiografije (prim. tudi tovrstne dnevnike in spomine). Ker je življenje često identično s potjo (potovanji), ima večina avtobiografij tudi potopisne sestavine. Potopis je torej polliterarna zvrst, različne dolžine, od članka do knjige. V njem popotnik = pisatelj subjektivno prikazuje objektivno pot in se ji bistveno ali vsaj pretežno posveča. Za potopis nista pomembna dolžina poti niti način potovanja (peš ali z raznimi prometnimi sredstvi). Sami nagibi za potovanja pa so lahko seveda zelo različni: od pustolovskih do zabavnih, od verskih do političnih, od službenih do spoznavnih itd. (Lah, 1983/84, str. 163; Lah, 1999, str. 9.)

Šmitek v spremni besedi svoje knjige *Poti do obzorja: antologija potopisa z neevropsko tematiko* deli potopis na dve skupini, in sicer "glede na njegov ožji literarnozgodovinski ali širši kulturnozgodovinski pomen". (Šmitek, str. 377.) Medtem ko ima "v literarni

zgodovini priznana vrednost le tista potopisna književnost, ki upodablja potovanja na estetsko učinkovit in človeško pomemben način, pa v kulturnozgodovinskem smislu označujemo z imenom potopis širši krog stvaritev, ki se tematsko povezujejo s potovanji. Nekateri poznavalci uvrščajo na seznam tako raznolike tekste, kot so:

1. popotni vodniki in priročniki
2. znanstveni in poljudnoznanstveni spisi o potovanjih, prikazi in ocene potopisnih del itd.
3. popotni dnevniki, poročila, opisi ipd.
4. povesti ali romani, ki opisujejo resnična ali namišljena potovanja.

K njim pa naj bi do neke mere sodila še:

5. leposlovna dela, ki jim je opis poti le tematski okvir in ne vsebina
6. literarna in osebna pisma s poti
7. administrativni viri (potni listi, policijski dokumenti itd.).” (Šmitek, str. 377-378.)

Za prvo skupino povzema definicijo po Lahu in deloma po Kmeclu. Hkrati dodaja, da “globina spoznanj, oblikovna popolnost in besedna izraznost prispevajo k temu, da dober potopis preraste svoj časovni okvir in ohrani trajen estetski in kulturnozgodovinski pomen”. (Šmitek, str. 377.) Tu se kaže precejšnja razlika med definicijama Laha in Šmitka, saj bi prvi v potopisje uvrstil le dela pod točko tri in tista iz točke štiri, ki opisujejo resnična potovanja.

Bajt v svojem delu *Pišem, torej sem* uvršča potopis med polumetnostne zvrsti literature, omenja pa tudi definicijo Trdinove, Laha in Šmitka. V nadaljevanju pravi: ”Potopis je žanr poučnoinformativne stvarne literature, ki se meri po izčrpnem prikazu dokumentirane stvarnosti in hkrati po specifični mešanici literarnih in žanrskih prvin (deskripcije, refleksije, dramatizirane pripovedi, avtobiografskega samogovora ipd.); od pravega razmerja vsega tega je odvisno, kako dolgo bo potopis tako berljiva umetnina kot etnološki in zgodovinski vir. Velja pa, da je bistveno za potopis potovanje samo in avtorjeva naravnost k zunanji poti kot “junakinji” potopisa – in ne avtorjev notranji razmislek o potovanju.” (Bajt, str. 115.) Mnogi označujejo potopis kot hibridno zvrst. “/B/ralcu omogoča nova geografska spoznanja, identifikacijo s popotovanjem ali beg iz stvarnosti. Od tod tudi /.../ delit/ev/ potopis/ov/, bodisi po žanrskih lastnostih (popotni priročniki, poljudnoznanstveni spisi, pisma s poti, ‘krajepisne slike’, reportaže, fantastični romani o

popotnih prigodah v izmišljenih deželah) bodisi po tematiki (turistični, izseljenski, romarski, planinski, vojaški, pomorski potopis).” (Bajt, str. 115.)

Grdina v *Enciklopediji Slovenije* označi potopis kot neliterarno ali literarno besedilo, ki se snovno nanaša na potovanja. Praviloma izhaja opis iz piščevega osebnega izkustva, izjemoma tudi iz pripovedovanja udeležencev potovanja. Potopis v pravem pomenu besede je treba ločiti od umišljenih potopisov oziroma romanov idr. vrst pripovedi, v katerih zunanja besedilna kompozicija sloni na opisu potovanja (npr. alegorična avtobiografska povest *Moja hoja na Triglav* Janeza Mencingerja ali roman *S poti* Izidorja Cankarja), na kar opozarja že Lah. Grdina potopise deli na dve veliki skupini: na besedila, ki opisujejo dežele, ki so tuje posameznemu narodu in kulturi, in tista, ki se ustavljajo ob bralčevi izkušnji lahko dosegljivih dežel. Pri prvih je v ospredju njihova informacijska vrednost, pri drugih pa estetska ali miselna. Potopise loči glede na a) obliko (potopisna pripoved, črtica, dnevnik, pismo, poročilo), pojavljajo pa se tudi v spominih in avtobiografijah (dela Alme Karlin) in b) tematiko (npr. planinski, romarski, pomorski potopisi). (Grdina, str. 199.)

Na Hrvaškem se je s potopisom ukvarjal Dean Duda in o njem napisal tudi knjigo *Priča i putovanje*. Iz nje povzemam naslednje misli: Potopis je literarna vrsta, katere tema je resnično potovanje subjekta diskurza (potopisca), ki pripoveduje dogodivščine s poti, opisuje okolje, mesta, skozi katera potuje, ter kulturne in umetniške znamenitosti. Potopisec zapiše svoja opazanja o ljudeh, ki jih na tej poti srečuje, njihove običaje in način življenja. Potopis pripada nefikcijskim pripovednim proznim oblikam ravno zaradi tega resničnega, neizmišljenega potovanja in ga je zato treba razlikovati od fikcijskih besedil, kjer je potovanje le tematsko ogrodje. Razlika se kaže tudi v drugačni dogajalni strukturi. Potopisna dogajalna struktura je resnična, zato je vsaka napetost psevdonapetost, vsak zaplet psevdozaplet. Neizmišljeno potovanje vključuje naključnost, ki je ni moč najti v fikcijskem besedilu, potopis pa ne pozna tiste količine sprememb, ki v fikcijskem pripovednem besedilu ustvarjajo zaplet. Iz tega sledi, da je potovanje temeljna dejavnost potopisne dogajalnosti, ki se odvija kontinuirano v času in prostoru. Vsebina potovanja je predstavljena kronološko, praviloma v takem zaporedju, kot je avtor potoval. Pripovedovanje in opisovanje sta temeljna potopisna izrazna postopka. S prvim se prikaže potopisno dogajanje (dogodivščine potopisca – potnika), z drugim pa se približa potopisni

svet (ljudi, okolje, arhitekturo, umetniške predmete). Duda pri analizi potopisa določa sedem kategorij:

- utemeljitev (okvir): potopisec navede razloge, zaradi katerih je besedilo nastalo, ter pokaže svoje razumevanje poetike in funkcije žanra;
- itinerarij: ta kategorija vsebuje obvestila o izbiri in vrstnem redu dogodkov, času in načinu potovanja ali na kratko: kdaj, kam in zakaj pisec potuje;
- potopisni subjekt: tu se avtor legitimira, predstavi svoje sposobnosti razpravljanja in zaznavanja okolja, pokažejo pa se tudi podobnosti in razlike s sočasnimi miselnimi in književnimi tokovi; značilnosti potopisnega subjekta se lahko razberejo iz okvira in itinerarija, Duda pa hkrati opozarja, da vse kategorije na nek način odkrivajo subjekt potopisnega diskurza;
- leksikon: to je postopek strukturiranja v potopis zajetih zemljepisno–kulturnih področij; tako se z leksikonom odkriva potopisni subjekt in svet, po katerem potuje;
- dotematizacija: v zgradbo potopisa so vključene tudi različne oblike izražanja (znanstvene razprave, esejistika, pripovedi, poezija), katerih funkcija je nadgradnja osnovne strukture potovanja; je pomemben dejavnik približevanja potopisnega diskurza uveljavljenim postopkom standardnih književnih vrst, ker se osnovni zgradbi potovanja in opisu predmetnosti lahko povsem svobodno dodaja različne tematske celote, kjer se avtor lahko pokaže kot dober pisec ali zanimiv mislec; potopis se ravno v tej kategoriji približuje hierarhijsko višjim vrstam;
- zgodba: iz te kategorije je razvidna dogajalna struktura potovanja, mogoče pa je tudi ugotoviti sorodnost z ostalimi avtorjevimi fiksijskimi besedili;
- naslovnik: tu se ugotavlja komunikacijska usmerjenost potopisca oziroma odgovori na vprašanje, komu je potopis namenjen in zakaj: nekateri potopisci želijo naslovnika zabavati, drugi poučevati, tretji pa se želijo javno izpovedati; tu se pokaže tudi žanrska kontaminacija, kar pomeni, da se potopis pojavlja v neki drugi nefiksijski obliki, najpogosteje v feljtonu, zasebnem pismu, spominih ali dnevniku potovanja in pri tem obdrži vse običajne elemente potopisa.

Duda opozori, da vse te kategorije niso prisotne v vsakem posameznem besedilu in niso vedno enakomerno zastopane.

3.2 ESEJ

Ker si potopisna dela težko predstavljamo brez esejistčnih sestavin, bom na kratko navedla značilnosti eseja.

Esej je po eni strani razumljen kot četrta literarna vrsta (ob liriki, epiki in dramatiki), po drugi strani pa v anglosaški literarni teoriji prevladuje mnenje, da je *esej puzzling literary genre* = literarna zvrst – sestavljanka, kjer zvrst – sestavljanka meri na raznorodnost prvin, iz katerih lahko nastane esej. (Poniž, str. 25.) Kmecl pa ga uvršča med daljše didaktične literarne vrste.⁸ (Kmecl, str. 294.)

Esej je določen z voljo in zavestjo pišočega, ki v njem izrazi izrazito osebno, subjektivno stališče. Zato je esejist popolnoma svoboden pri izbiri teme in se zato loteva zelo različnih področij. Pri pisanju uporablja jezikovna sredstva in slog, ki približujeta esej literarnim zvrstem, predmet pa predstavi na način, ki je blizu znanstvenemu pristopu. Dolžina eseja ni določena; dolg je lahko nekaj strani ali pa kot knjiga. Esej je produkt kritične zavesti in kritičnega mnenja, kar ga označuje kot dialoško in polemično zvrst, zato avtor lahko vedno računa z nasprotnim mnenjem. Pri pisanju esejist načrtno uporablja navedke, besedne igre, tujke, arhaizme, besede iz slenga in žargona, odlomke iz literarnih del ali druge literature, časnikov, revij ipd., vendar pa se izogiba neosebnemu stilu in neštetokrat uporabljenim frazam. Pri tem za razliko od znanstvenika ali publicista ni dolžan navajati dobesedno in celo anotirati vsak navedek; esejist lahko navaja po spominu, skladno s sporočilom tistega, kar navaja, vendar mora to nakazati (npr.: Če se prav spominjam, je AB nekoč dejal ...). (Poniž, str. 25-28.) Kot pravi Gustinčič-Furlan, pri tem ne gre za mehanično povzemanje tujih mnenj, ampak za osebni način, s katerim avtor osvetli tuje poglede. Prvenstveno je, kaj avtor misli o stvari, ne pa stvar sama po sebi ali splošno mnenje o njej. Pri tem ni pomembno, kakšna je avtorjeva sodba; pomembno je le, da avtor stoji za njo in jo zna utemeljiti. Esej je tako odtis avtorjeve ustvarjalnosti, osebnosti in kritičnosti. (Gustinčič-Furlan, str. 10.)

⁸ Zavedam se, da v tem odstavku prihaja do dvojnega pomena besed vrsta in zvrst. Ker sem citirala dva različna avtorja, ki različno uporabljata ti dve besedi, sem pustila njun pomen tak, kot je v citirani literaturi: Poniž rabi besedo vrsta kot zbirni, združevalni pojem (lirika, epika, dramatika) in besedo zvrst kot ožje opredeljujoči pojem (npr. sonet, roman, skeč ...), Kmecl pa ju rabi ravno obratno.

Na kratko bi torej rekli, da je esej "krajše, duhovito, zabavno, živo napisano besedilo o stvarnem predmetu ali aktualnem družbenem vprašanju, v katerem avtor pokaže osebno stališče". (Mistrič, citirano po Bajtu, str. 117.)

Književna dela, ki sem jih obravnavala v diplomi, seveda niso eseji, vendar pa je v njih najti esejistične prvine: subjektivni pristop, kritičnost in polemičnost, mešanje različnih stilnih prijemov, izrazno svobodo. Delež teh značilnosti ni v vseh delih enak, vendar pa sem pri njihovem branju opazila, da je v novejših potopisih delež esejističnih prvin večji kakor pa v starejših, pa naj gre za alpinistične ali za nealpinistične potopise.

3.3 RAZVOJNI ROMAN

Kot sem že v uvodu omenila, tu ne gre za poudarek na besedi roman, saj v alpinistični literaturi ne gre za fikcijo, ampak za opis resničnih dogodkov in doživljajev. Poudarek je na besedi razvojni. Ker pa v strokovni literaturi nisem našla ustrežnejšega izraza, sem uporabila slednjega. Ta oznaka bi veljala samo za tiste alpinistične potopise, ki sodijo v tretjo skupino, se pravi za tiste, ki obravnavajo celotno avtorjevo življensko zgodbo.

Definicija razvojnega romana pravi, da le ta spremlja "junakov razvoj skozi učenje in življenske izkušnje, dokler se njegova osebnost ne izoblikuje v takšni meri, da izpolnjuje moralne zahteve do sebe in družbe". (Virk, str. 220.) Značilno za junake razvojnih romanov je, da jih zaznamuje skozi izkušnjo (v našem primeru je ta alpinistična) pridobljena modrost. (Virk, str. 222.) Najdemo jo npr. v Zaplotnikovi *Poti* ali Romihovem *Takrat me počakaj, sonce*.

Razvojni roman si je težko predstavljati brez umetniške ali znanstvene problematike, doživljanja narave in psihološko-fizioloških spoznanj. Od konca 19. stoletja je zanj značilno, da dogajanje prenese na človekovo notranjost, vendar njegovi junaki še vedno doživljajo precej pustolovščin. Moderni razvojni roman pa zanemarja zunanje dogajanje in smatra duševno življenje junakov za mnogo pomembnejše in zanimivejše. (Hergešić, str. 483.) Vse to velja za tretjo skupino alpinistične literature, saj je pisana izredno poetično, z močnim občutenjem narave in zelo osebnoizpovedno. Težko pa bi rekli, da zanemarja zunanje dogajanje, saj gre pri alpinizmu za ekstremna dejanja, katera je sposobna opraviti le

peščica ljudi na svetu. Ravno zato jih alpinisti opišejo in pogosto izpostavijo tudi tehnične težave.

Pisčevi ideali so pogosto ideali tedanjega časa ali pa bodo taki postali. (Hergešić, str. 482.) Tu bi posebej izpostavila knjigo Nejca Zaplotnika *Pot*, ki je ob svojem izidu s svojo iskrenostjo mnoge presenetila, mnogim pa je s svojimi besedami postala vodnica in pomočnica pri iskanju lastnega jaza in lastne poti, kar so nekateri v svojih lastnih knjigah tudi povedali (Viki Grošelj, Jani Kokalj, Igor Škamperle).

4 PRAKTIČNI DEL: ANALIZA POTOPISOV

Marjan Keršič – Belač, Ante Mahkota in Ciril Debeljak – Cic: *Noči in viharji*, 1962.

Odprava na Trisul je bila naša prva odprava v Himalajo, knjiga pa je prvi alpinistični oziroma odpravarski potopis naših avtorjev. Hkrati ni samo del naše planinske publicistike in literature, ampak je tudi zgodovinski dokument. (*Noči in viharji*, str. 6.) Je zelo natančen popis vsega, kar se je dogajalo pri pripravi in kasneje na odpravi (priprave doma, potovanje z ladjo do Bombaya in pot z vlakom do New Delhija, pot predhodnice in njeno težavo pri iskanju poti za glavnino preko prostrane Indije do osrčja garvalske Himalaje, pot glavnine, postavljanje baznega tabora in ostalih višinskih taborov, bolezen članov, osvojitve vrha in pot domov). Knjigo so napisali trije člani odprave, in sicer dve tretjini Marjan Krešič – Belač (kar se je nanašalo na celo odpravo oziroma glavnino), pot predhodnice je opisal Ciril Debeljak – Cic, Ante Mahkota pa je opisal prvi poskus osvojitve vrha. Avtorji imajo zelo podoben stil pisanja, tako da bralec pravzaprav ne opazi, kdaj besedo prevzame naslednji avtor. Na to ga opozorijo le povezovalni stavki, kot npr.: Pa naj o tem pripoveduje Cic ..., Zdaj sta Cic in Ante na vrsti, da povesta svoje ..., največkrat pa tudi teh ni in si poglavja sledijo tako, kot bi jih pisala ena sama oseba. Podatke o avtorstvu bralec izve iz kazala. Knjiga je pisana zanimivo, plastično, odkritosrčno, bralec veliko izve o ljudeh, deželi, težavah in spoznanjih, do katerih so člani odprave prišli na poti. Vanjo je vključena "lirik/a/ gorskega sveta, redkobesedni dialog/i/ in meditaci/je/, ki se včasih razraščajo v opazovanje besneče narave, prirodnih lepot in njenih neizprosni zakonov ter človeške moči in slabosti". (Ovitek knjige.) Prvine, ki sem jih iskala v potopisih, zavzemajo naslednji delež: doživljaji avtorjev 4 %, aktivnosti avtorjev 87 %, nove informacije za bralca 3 %⁹ in zgodovina 6 %.

Makalu, 1974.

Knjiga je plod skupinskega dela. Na odpravi je sodelovalo enajst alpinistov in trije znanstveni sodelavci, pri knjigi pa osem. Knjiga je poročilo z odprave (objavljeni so dopisi, razpisi, pisma, natančno so popisane vse priprave in zapleti ob njih, v prilogi je

⁹ Nove informacije za bralca se tu zelo prepletajo z aktivnostmi avtorjev, tako da pogosto nisem vedela, v katero kategorijo naj določeno stran v knjigi uvrstim. Če se je iz besedila razbralo avtorjevo aktivno opazovanje pokrajine in ljudi, sem besedilo uvrstila v drugo skupino.

dodano zdravnikovo poročilo, devizni obračun, prikaz gibanja članov ekspedicije /grafi/ ipd.). Deloma je pisana v obliki dnevnika. Avtorji se izmenjavajo in dopolnjujejo pri pisanju, tako da bralcu nekatera dogajanja osvetlijo z različnih zornih kotov. V knjigi ni veliko osebnih doživetij, prav tako ne razmišljanj, zakaj v gore, o smislu tega početja ipd. Delež prvin, ki sem jih iskala v potopisih, je sledeč: aktivnost avtorjev: 87 %, nove informacije za bralca 9 % in zgodovina 4 %.

Zoran Jerin: *Himalaja, rad te imam*, 1978.

V tej knjigi avtor obravnava sedem odprav. Prehod iz ene v drugo je zelo zabrisan, dogodki pa si ne sledijo vedno v časovnem zaporedju. Pravzaprav so sorodni ali podobni si dogodki združeni v poglavjih, ki tvorijo tematske sklope. Taki tematski sklopi so lahko slabe ceste in še slabši mostovi, tovari in zapleti z njimi, hrana, nevarnosti/neprijetnosti (plazovi, razpoke in pijavke), umazanija in higiena, jeti, vasi, ženske in otroci, trgovina in trgovska žilica domačinov, njihova vera in verovanja, njihova medicina ... Knjigo bi lahko uvrstili k spominski literaturi. Prvine, ki sem jih iskala v potopisih, 100 % zavzemajo avtorjeve aktivnosti. Tako je v knjigi polno dogajanja in pogovorov, ni pa podanega avtorjevega notranjega doživljanja in razmišljanja. Čeprav bralec izve veliko novih informacij, se le-te prepletajo z avtorjevimi aktivnostmi, ki pa zavzemajo večji delež na posamezni strani.

Tone Škarja: *Jalung Kang*, 1987.

Knjigo piše vodja odprave, opis vzpona pa spominja na opis dogajanj na Everestu leta 1979, ki so opisana v istoimenski knjigi. Zoran Jerin v uvodu h knjigi *Everest* pravi: "Pripovedi plezalcev, osvajalcev himalajskih vrhov, so si, če izpustiš imena, močno podobne. /.../ Pripovedi vodij himalajskih odprav /pa/ so drugačne. Manj dejanj je v njih in več misli, ker so misli njihova osnovna zadolžitev, predpisano breme, ki ga ne morejo za trenutek odložiti. Ker misli človek ne more vkleniti v okvir neke gore, so si pripovedi vodij med seboj veliko bolj različne kot pripovedi plezalcev." (Str. 5.) Knjiga *Jalung Kang* ima dokumentarni značaj (objavljene so skice, pisma, pogovori po zvezi, natančno je popisano, kako so se gibale naveze po gori ipd.), avtor pa se spominja tudi prejšnjih odprav in dogodkov. Na koncu knjige sledi kratko poročilo o odpravi v slovenščini in angleščini. Prvine, ki sem jih iskala v potopisih, zavzemajo naslednji delež: avtorjevo doživljanje 28

%, avtorjeve aktivnosti 63 %, nove informacije za bralca 8 % in zgodovina 1 %. Knjiga ima delno obliko dnevnika, saj je nastala z njegovo pomočjo. Na gori se je ponesrečil Borut Bergant. Pripoved o tem je polna čustev in bolečine, napisana zelo iskreno, predvsem tisti del, ko sta Borut Bergant in Tomo Česen že dosegla vrh in sta sestopala v bazo, ostali člani odprave pa niso vedeli, kaj se dogaja z njima.

Dušan Jelinčič: *Biseri pod snegom*, 1992.

V knjigi je zelo veliko razmišljanja ter malo opisa dejavnosti, poti. Avtor želi izraziti predvsem osebni odnos do sveta, do gore, do drugih, do samega sebe. (Paljk, str. 6.) To potrjuje tudi analiza, saj kar 81 % prvin, ki sem jih iskala v potopisih, sodi k avtorjevemu doživljanju, 19 % pa k avtorjevim aktivnostim. Tudi Dušan Jelinčič sam pravi, da *Biseri pod snegom* niso običajna alpinistična knjiga, delno potopisna in delno faktografska. V njej je dogajanje povsem potisnjeno v stran, v ospredje pa stopi ponotranjen, psihološki aspekt njegovega doživljanja odprave na Everest, ki tvori zunanji okvir knjige. (Jelinčič, 1992, str. 3.) V tem intervjuju je knjigo označil kot "moderni roman na alpinistično tematiko" (Str. 3.), meni osebno pa je bližja tista njegova oznaka, v kateri svoje pisanje označi kot približevanje (podčrtala K. P.) k romanesknim formam, literaturi. (Jelinčič, 1993, str. 358.) To pa predvsem zato, ker je roman fikcija, Jelinčič pa popisuje samo svoje resnične doživljanje. Te naniza v kratka poglavja, v niz utrinkov in kratkih razmišljanj. Paljk kot argument, da knjiga ni roman, navaja dejstvo, da je za tako oznako to prekratek tekst. (Str. 6.) Jelinčičev slog je zelo poetičen, zelo berljiv in bogato asociativen. (Str. 359.) Knjigi je na koncu dodan kronološki potek odprave, navedeni so splošni podatki o odpravi in naštetih njeni člani.

Milan Romih: *Takrat me počakaj, sonce*, 1992.

Knjiga sodi v tretjo skupino planinskih potopisov, torej je samo del nje posvečen Himalaji. Avtor v njej opiše svojo planinsko pot: na kratko naše gore, podrobneje pa tuje: Eiger, Ande, Čo Oju, K2, Everest. Spomni se tudi navihanosti, ki jih je ušpičil skupaj s prijatelji: nezavarovanega plezanja, vojske, gostilniških izkušenj. Opisi gorá se prepletajo z refleksijo, avtorjevimi vtisi in občutji. Nekatera poglavja so napisana izredno poetično in meditativno. Škamperle njegovo pisanje označi za lahkotno in preprosto kot sonce in globoko kot srce (Škamperle, str. 14.), Cortese pa za knjigo pravi, da "ni ne dnevnik, ne

potopis, niti življenjepis, čeprav ima značilnosti vsega tega. To je preprosto le srce na papirju, neposredno, brez sramu.” (Cortese, str. 455.) V knjigo je vključena tudi avtorjeva poezija in kratka zgodba. Prvine, ki sem jih iskala v potopisih, sodijo le v dve skupini: 56 % jih sodi k avtorjevemu notranjemu doživljanju, 44 % pa h njegovim aktivnostim.

Iztok Tomazin: *Pustolovščina v Tibetu: smučanje z osemtisočaka*, 1994.

Avtor predstavi svoja srečanja s Himalajo, podrobno pa opiše tudi padec, ki se mu je zgodil pri ekstremnem smučanju v domačih gorah. Izredna motivacija in želja po doživetju gorá, sta omogočili pospešeno okrevanje, vendar kljub temu dolgo ni vedel, kdaj in na kakšen način se bo spet lahko srečal z njimi.

V knjigi natančno opiše priprave na odpravo in zaplete v zvezi z njimi, razmere in odnose v njej, Tibet (ki ga je prevzel že ob prvem obisku, ko je plezal na Čo Oju), njegovo kulturo ter domačine; vse pa komentira in analizira ter podaja svoje mnenje. Ves čas se zaveda, da je zdravnik, zato pogosto zapiše tudi kak tovrsten nasvet. Zadnji del knjige je posvečen vzponu in smučanju. Avtor se je na vrh podal sam, saj se je zaradi bolezni iz baze odpravil kasneje kot ostali trije člani. Očitno še zelo slaboten, je počasi napredoval, dodatno pa sta ga ovirala hud mraz in veter. Zaradi slabega vremena ni nihče smučal z vrha. Najvišje se je spustil Tomazin z višine 7550 m, kar je tedaj pomenilo nov slovenski višinski rekord. Zelo natančno in odkrito popiše neurje, hud veter in svojo telesno šibkost, ko ga je proti koncu sestopa načenjal strah, ali se ga loteva pljučni endem, prvi znak višinske bolezni. Kot zdravnik odprave in edini alpinist na gori se je zavedal, da je vse odvisno od njega in da je prepuščen sam sebi, dokler ne pride v bazo. Virk je njegovo pisanje ocenil kot “literarno dovršen/o/, zanimiv/o/, dramaturško napet/o/ in s humorjem zabeljen/o/ pripoved, ki skuša za zunanjimi dogodki raziskati predvsem tisto, ‘kar je očem nevidno’”. (Ovitek knjige.) Prvine, ki sem jih iskala v potopisih, zavzemajo naslednji delež: avtorjevo doživljanje 44 %, njegova aktivnost 54 % in nove informacije za bralca 2 %.

Viki Grošelj: *K2 – grenko zmagoslavje*, 1995.

Knjigo začenja uvodni nagovor Toneta Škarje, načelnika Komisije za odprave v tuja gorstva pri Planinski zvezi Slovenije, končuje pa angleški povzetek ter preglednice vseh odprav na K2, vseh uspešnih plezalcev in vseh smrtno ponesrečenih (domačih in tujih)

alpinistov do konca leta 1994; ostala vsebina pa je opis priprav, Pakistana, dogajanj v baznem taboru in na gori, prikazana pa je tudi zgodovina osvajanj gore K2. Avtor veliko izraža svoje občutke, mnenje in kritiko. Zelo pretresljivo je opisal smrt Boštjana Kekca. Knjiga je bogato opremljena s fotografijami, saj zavzemajo kar 45 % celotnega obsega. Ostale prvine zavzemajo naslednji delež: doživljaji avtorja 2 %, avtorjeve aktivnosti 46 %, nove informacije za bralca 3 % in zgodovina 4 %.

Zvonko Požgaj: *Ama Dablam – odsanjane sanje*, 1998.

V uvodu je na kratko zapisana planinska zgodovina članov odprave, nato sledi opis priprav, Nepala, prebivalcev, hoje do vznožja Ama Dablama in dogajanja na njem. Zelo veliko je opisovanja dejstev, npr. pogosto je napisan jedilnik ali oprema. Mogoče tudi zato, ker sta na vrh plezala Vanja Furlan in Tomaž Humar, avtor pa je ostal v baznem taboru, odkoder ju je spremljal s teleskopom in ju preko radijskega oddajnika usmerjal, jima svetoval in ju spodbujal. Redko je opisano notranje doživljanje plezalcev, tako da v to prvine nisem uvrstila nobene strani. Prvine, ki sem jih iskala v potopisih, zavzemajo naslednji delež: avtorjeva aktivnost 39 %, nove informacije za bralca in zgodovina (ta se nanaša bolj na osebno zgodovino članov odprave kakor pa na zgodovino dežele) 3 %. Več kot polovico knjige, kar 55 %, zavzemajo čudovito lepe fotografije, tako da bi knjigo lahko poimenovali tudi fotoalbum Nepala, avtor pa z njihovo pomočjo sporoča bralcem nove informacije. Zato bi njihov delež lahko uvrstili tudi v to kategorijo. Štela sem samo celostranske fotografije, različno velike pa se pojavljajo praktično na vsaki strani, tako da je njihov delež še veliko večji. Posebnost knjige so kratke misli iz Bachovih Iluzij, ki se nahajajo skoraj na vsaki strani v posebnem okvirčku. Vanja Furlan in Tomaž Humar sta za preplezano severozahodno steno Ama Dablama dobila mednarodno nagrado zlati cepin, knjiga pa je posvečena Vanji, ki se je smrtno ponesrečil v severni steni Mojstrovke.

Jože Javoršek: *Indija Koromandija*, 1962.

Avtor potuje skupaj s svojim prijateljem,¹⁰ s katerim sta si zelo različna. Pot ju vodi skozi Rim v Bombay, od tu naprej pa po večjih indijskih mestih. Iz besedila se razbere, da

¹⁰ Lah navaja, da je sopotnik bil Josip Vidmar, ki je v Indijo potoval uradno, in sicer na mednarodni literarni seminar ob 100-letnici rojstva R. Tagoreja. Javoršek je svojemu prijatelju spremenil ime v Aleksander. (Lah, 1999, str. 121.)

sta potnika slovenska intelektualca, ki med potovanjem razpravljata o moderni tuji in domači umetnosti ter poeziji, domačih pesnikih, umetnikih, kritiki, religiji, avtor pa zna s svojim opisovanjem zajeti tudi vrvež na indijskih ulicah, začutiti lepoto in drugačnost Indijcev in predvsem Indijk, njihove arhitekture, kulture, družbe, umetnosti in literature, filozofije, načina življenja in razmišljanja, hkrati pa pokaže tudi na revščino, ki jo srečujeta na vsakem koraku. Mnenja si izmenjujeta v živahnem dialogu, ki bralca zelo pritegne. Največji delež med prvinami zajemajo nove informacije za bralca: 37 %, sledi avtorjevo notranje doživljanje 31 %, avtorjeva aktivnost 30 % in zgodovina 2 %.

Milan Štante: *S poti po Indiji*, 1990.

Knjiga je plod avtorjevega tretjega obiska v Indiji. Iz nje je razvidno, da je avtor Indijo zelo dobro spoznal, saj bralca zelo podrobno seznaja z njeno zgodovino, pokrajino, običaji, hrano, ljudmi, arhitekturo, gospodarstvom. Tako je delež novih informacij za bralca kar 48 %, delež ostalih prvin pa je sledeč: avtorjevo doživljanje 7 % (pravzaprav bralec zelo malo izve, kaj se dogaja v avtorju, kaj ga zanima, kaj čuti – avtor je bolj obrnjen navzven k opisovanju zunanjih dogodkov), avtorjeva aktivnost zavzema 43 % in zgodovina 2 %. Avtor je svoje ugotovitve in opažanja nanizal v kratka poglavja, ki se medsebojno prepletajo. Večkrat tudi nakaže razlike, ki so nastale tekom let v Indiji, in revščino, ki jo je videval na vsakem koraku.

Emil Frelih: *Čar indijskega juga*, 1992.

Posebnost avtorjevega potovanja je v tem, da ni potoval sam, ampak v turistični skupini. Avtor veliko opisuje ljudi in njihov vsakdanjik, okolico (pokrajino, rastlinje, živali) in umetnost (arhitekturo – predvsem templje, ples in gledališče, filmsko umetnost), posveča pa se tudi zgodovini, religiji in industriji. Lah njegov potopis uvršča “med značilne informativne potopise”. (Str. 105.) Prvine, ki sem jih iskala v potopisih, so zavzemale naslednji delež: avtorjeva aktivnost 44 %, nove informacije za bralca 43 %, zgodovina 10 % in avtorjevo doživljanje 3 %. Avtor bolj navaja dejstva kakor pa svoja občutja in razmišljanja. Spominja se tudi svojega prejšnjega potovanja po Indiji, primerja kraje in se veseli novih stvari, ki jih še ni videl.

5 SKLEP

Spodaj sem predstavila rezultate analize v tabeli. Čeprav sem pričakovala, da bo delež filozofsko-refleksivnega v planinskem potopisu še večji, je kljub temu velik, saj v dveh delih presega polovico knjige, v dveh delih pa je na drugem mestu. Kljub temu da v treh delih analiza kaže, da teh prvin ni, v dveh delih pa je njihov delež zelo majhen, se le-te prepletajo med ostalimi tremi prvinami, zato je splošni vtis pri branju, da je delež filozofsko-refleksivnega v planinski literaturi vseeno velik in večji kot pri neplaninski literaturi, pri obeh pa je opaznejši v zadnjih letih oziroma v novejših potopisih. Pri neplaninski literaturi stopajo v ospredje nove informacije za bralca, tako da bi te potopise lahko uvrstili med informativne. V planinski literaturi prevladuje opis avtorjevih aktivnosti v gorah, zaradi česar jo pogosto uvrstijo tudi k športni literaturi, izredno malo ali pa nič pa je novih informacij za bralca, ki bi se nanašale na deželo, ljudi, umetnost.

Avtorji	Letnica izida	Doživljanje avtorja	Avtorjeve aktivnosti	Nove informacije za bralca	Zgodovina
Keršič, Mahkota, Debeljak	1962	4 %	87 %	3 %	6 %
Makalu	1974	/	87 %	9 %	4 %
Jerin	1978	/	100 %	/	/
Škarja	1987	28 %	63 %	8 %	1 %
Jelinčič	1992	81 %	19 %	/	/
Romih	1992	56 %	44 %	/	/
Tomazin	1994	44 %	54 %	2 %	Ø %
Grošelj	1995	2 %	46 %	3 %, 45 %*	4 %
Požgaj	1998	/	39 %	3 %, 55 %*	3 %
Javoršek	1962	31 %	30 %	37 %	2 %
Štante	1990	7 %	43 %	48 %	2 %
Freljih	1992	3 %	44 %	43 %	10 %

*Prva številka pomeni odstotek besedila, ki prinaša nove informacije bralcu, druga številka pa pomeni odstotek celostranskih fotografij, ki bralcu tovrstne informacije prinašajo na drugačen način. Ker zavzemajo tako velik delež v knjigi, sem jih vključila v analizo.

Težko bi rekla, da planinska literatura tvori svoj žanr. Rajši bi rekla, da znotraj potopisa tvori samosvojo skupino, za katero sta značilna večji delež avtorjevih aktivnosti in doživljanja ter manjši delež novih informacij. K temu zaključku sta me napeljala predvsem definicija *Opće enciklopedije jugoslavenskog leksikografskog zavoda* in uvod v recenziji Štantetove knjige *S poti po Indiji* Mateja Bogataja. Prva pravi, da je "potopis književna vrsta, v kateri pisec pripoveduje svoje vtise o pokrajini, skozi katero potuje", hrati pa opozarja, da "potopis ni samo naštevanje tega, kar je potopisec videl, ampak se v njem razkriva tudi avtorjevo umetniško nagnjenje, njegov odnos do življenja, njegovi občutki in čustva. Tako potopisec istočasno prikazuje svoj predmet in samega sebe, pravi potopis pa je vedno plod ustvarjalnega nemira." (Str. 697.) Bogataj pa v članku zapiše: "Potopis je prava bastardna zvrst, križanec med literaturo in informativno-didaktičnimi žanri, ki zlahka posrka in sprejme vase vse, kar pride njegovemu avtorju pod roke, ravno zaradi tega pa se tudi najlažje prilagaja in spreminja. Ob tem je potopis zelo pogosto poligon, na katerem neliterati izživljajo svojo še vedno živo mladostniško željo po pisanju literature in v katerem se pisatelji radi bahajo s svojo erudicijo in nas hočejo na vsak način prepričati, da znajo in poznajo še kaj drugega kot žlahtno nizanje besed in globine eksistence." (Str. 5.)

Menim, da ta dva citata zelo lepo opišeta značaj in lastnosti potopisa in ga prikažeta kot široko vrsto, v katero sodijo resnično zelo raznovrstna besedila.

6 VIRI

1. Emil Frelih: *Čar indijskega juga*. Maribor: Microsag, 1992.
2. Viki Grošelj: *K2: grenko zmagoslavje*. Ljubljana: Co Libri, 1995.
3. Jože Javoršek: *Indija Koromandija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
4. Dušan Jelinčič: *Biseri pod snegom*. Maribor: Obzorja, 1992. (Zbirka Domače in tuje gore; 36).
5. Zoran Jerin: *Himalaja, rad te imam*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978. (Zbirka Potopisi).
6. Marjan Keršič – Belač, Ante Mahkota in Ciril Debeljak – Cic: *Noči in viharji: dnevnik poti prve slovenske odprave na vrhove Trisulov v Garhval Himalaji v letu 1960*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962. (Zbirka Globus).
7. *Makalu*. Ur. Aleš Kunaver. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.
8. Zvonko Požgaj: *Ama Dablam – odsanjane sanje*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, Planinska založba, 1998.
9. Milan Romih: *Takrat me počakaj, sonce*. Črešnjevec: samozaložba, 1992.
10. Tone Škarja: *Jalung Kang*. Ljubljana: Borec, 1987.
11. Milan Štante: *S poti po Indiji*. Ljubljana: Karantanija, 1990.
12. Iztok Tomazin: *Pustolovščina v Tibetu: smučanje z osematisočaka*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.

7 LITERATURA

1. Drago Bajt: *Pišem, torej sem*. Maribor: Obzorja, 1993.
2. Matej Bogataj: Dolgočasen in površen populizem: Milan Štante: S poti po Indiji (Karantanija). *Delo* XXXII (6. decembra 1990). 5.
3. Stojan Burnik, Matej Tušak: Osebnost alpinistov. *Psihološka obzorja* 8/1 (1999). 5-22.
4. Dario Cortese: Brezmejna odprtost bivanja. *Planinski vestnik* XCII/10 (1992). 455.
5. Tomo Česen: *Sam*. Radovljica: Didakta, 1990.
6. Dean Duda: *Priča i putovanje: hrvatski romantičarski putopis kao pripovjedni žanr*. Zagreb: Matica hrvatska, 1998. (Mala knjižnica Matice hrvatske. Novi niz; kolo 8, sv. 45).
7. Igor Grdina: Potopis. *Enciklopedija Slovenije*. 9. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995. 199-200.
8. Viki Grošelj: Navdušujem se za klasični alpinizem. *Alpinistični razgledi* 1987, št. 26, 5-11.
9. Viki Grošelj: Reinhold Messner – himalajski papež. *Planinski vestnik* C/2 (2000). 66-70.
10. Lilijana Gustinčič Furlan: *Esej na maturi 2000*. Mengeš: ICO, 1999. (Zbirka Priročniki / ICO; št. 6).
11. Ivo Hergešić: Wieland i razvojno-odgojni roman. V: Christoph Martin Wieland: *Agaton*. Zagreb: Naprijed, 1964. (Svijetski klasici XVIII i XIX stoljeća). 475-487.
12. *Himalaja in človek: alpinistična zgodovina z 32 fotografijami in 12 zemljevidi*. Priredila in napisala Igor Levstek in Janko Blažej. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1957.
13. Dušan Jelinčič: »Biseri pod snegom« niso samo alpinistična knjiga: pogovor z dr. Dušanom Jelinčičem o najnovejši knjigi. *Novi list* 41/1856 (1992). 3.
14. Dušan Jelinčič: Prek gore vstopam vase. *Primorska srečanja* 18/145 (1993). 358-360.
15. Zoran Jerin: [uvod]. V: *Everest*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1981. 5-9.
16. Marjan Keršič – Belač, Ante Mahkota in Ciril Debeljak – Cic: *Noči in viharji: dnevnik poti prve slovenske odprave na vrhove Trisulov v Garhval Himalaji v letu 1960*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962. (Zbirka Globus).

17. Matjaž Kmecl: *Mala literarna teorija*. 4. popravljena in dopolnjena izd. Ljubljana: Mihelač in Nešovič, 1996.
18. Željko Kozinc, Viki Grošelj: *Pot k očetu: po sledih Nejca Zaplotnika na Himalajo*. Ljubljana: Kmečki glas, 1998.
19. Marijan Krišelj: O knjigi in avtorju. V: Dušan Jelinčič: *Zvezdnate noči*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1990. (Leposlovje).
20. Andrijan Lah: Slovenski potopis. *JiS* XXIX/5 (1983/84). 163-171.
21. Andrijan Lah: *Vse strani sveta: slovensko potopisje od Knobleharja do današnjih dni*. Ljubljana: Rokus, 1999.
22. *Literatura*. 4. izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987. (Leksikoni Cankarjeve založbe).
23. *Opće enciklopedije jugoslavenskog leksikografskog zavoda*. 6. knjiga. Zagreb, 1980. 697.
24. *Od Triglava do treh vrhov sveta*. Ur. Dušica Kunaver. Radovljica: Didakta, 1994.
25. Tine Orel: Urednikova beseda ob izbranih spisih: ob drugi izdaji. V: Ante Mahkota: *Kjer tišina šepeta*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967. 408-412.
26. Tine Orel: Spremna beseda. V: *Planinsko berilo*. V Ljubljani: Mladinska knjiga, 1969. (Knjižnica Kondor; 109). 225- 234.
27. Jurij Paljk: »Ena najboljših knjig o alpinizmu«: Duško Jelinčič: Biseri pod snegom. *Novi list* 41/1860. 6.
28. Denis Poniž: *Šolski esej*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994. (Zbirka Mala edicija ZPS; 1995, 1).
29. Miha Potočnik: Ob ponatisu Poti. V: Nejc Zaplotnik: *Pot*. 2., dopolnjena izd. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1983. 229-234.
30. Marjan Raztresen: Dva alpinistična tabora. *Planinski vestnik* XCIII/5 (1993). 193-197.
31. Marjan Raztresen: Slovenci na osematisočakih sveta. *Planinski vestnik* XCV/7-8 (1995). 289-292.
32. Marjan Raztresen: Tragična junaška himalajska zgodba: slovenski odpravi na Pumori in Nuptse, sosednji gori strehe sveta Mount Everesta. *Planinski vestnik* XCVII/12 (1997). 513-517.
33. Marjan Raztresen: Zlati cepin za slovenska plezalca. *Planinski vestnik* XCVII/1 (1997). 4-5.

34. Mojca Stritar: Viki Grošelj: Antarktika. *Slava: debatni list* 12/1 (1998/99). 35-43.
35. Tone Stojin: Gorniška književnost v Sloveniji – 1: O alpski kulturi in književnosti. *Planinski vestnik* XCV/4 (1995). 147-151.
36. Tone Stojin: Gorniška književnost v Sloveniji – 2: Od pravljice do almanahov. *Planinski vestnik* XCV/5 (1995). 212-215.
37. Tone Stojin: Gorniška književnost v Sloveniji – 3: Za knjižnico himalajskih knjig. *Planinski vestnik* XCV/6 (1995). 250-253.
38. Tone Stojin: Gorniška književnost v Sloveniji – 4: Prevodna literatura o gorah. *Planinski vestnik* XCV/7/8 (1995). 315-319.
39. Tone Škarja: ... do najvišjih sten. V: *Na vrhovih sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992. 6-10.
40. Tone Škarja: Od prvih pristopov V: *Na vrhovih sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1992. 196-173.
41. Igor Škamperle: Takrat me počakaj, sonce: izvrstno literarno delo o alpinističnih peripetijah. *Delo* XXXIV (1. marec 1992). 14.
42. Zmago Šmitek: Slovenska doživetja prostranstev. V: *Poti do obzorja*. Ljubljana: Borec, 1988. 377-417. (Knjižna zbirka Sila spomina).
43. Silva Trdina: *Besedna umetnost: II. del: literarna teorija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.
44. Iztok Tomazin: *Pustolovščina v Tibetu: smučanje z osemtisočaka*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994.
45. Tomo Virk: Biseri pod snegom. *Dialogi* XXIX/1 (1993). 70-72.
46. Tomo Virk: Naročje večnosti. V: Igor Škamperle: *Sneg na zlati veji*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1992. 219-223.
47. Z osemtisočaka na smučarski deski. *Planinski vestnik* XCV/9 (1995). 369-370.

